

HRUŠOVSKÝ, I., *Dialectics of Human Being*, *Filozofia* 30 (1975), No 4, p. 363—373.

It is principally necessary to distinguish the gnoseological question of the independence of being from consciousness and the ontological question of the mode of being. We apprehend cognitively only the modes of being (*esse specificum*). The cognitive activity develops from practical impulses to take hold cognitively of concrete qualities of being, i. e. of its concrete connections and contradictions.

The mode of existence of every concrete object is expressed by mutual connections, operations and contradictions. If I take into consideration a very essential motional and dynamical aspect of the object, I say that the mode of existence of the object is expressed by its dialectical-structural relations and connections. The objects and facts are junctures of mutual and contradictory operations of a qualitatively infinitely varied reality.

From the point of view of the philosophical notion of matter all concrete reality is referred to as material being. This being, i. e. the being with definite ways of manifestation, is nowhere, not even in its deepest layers, homogenous and static.

A definite concrete mode of being is already an object however rudimentary or with successive gradations of differentiation. Objectivization is the process of transition from being outside our consciousness into the forms or modes of empirical-practical objects. In the cognitive-practical activity we, by the intrinsic force of an active subject, annex or transform being into the concrete reality.

Effective activity of people is conditioned by the dialectics of the change of the world and of a self-change. The mission of a positive activity of people is a striving for a change of the world that evokes new subjective forces as a source of further revolutionary changes of the existential conditions of people.

The reception of objects of the concrete world is always conditioned also by our practical experiences and erudition. We never can acquire the being beyond us in a desubjectivized form. What in the situation granted is presented in a definite, concrete way, determined also by the level of knowledge, appears different in another historical situation.

A complex recognition of history is at the same time a self-recognition of mankind, because it is just the historical human practice that determines the concrete formation of the stream of history. The deepest sense of historical development is the achieving of always more perfect negentropically realized states of social structure, the acquiring of always more effectively differentiated and organized social connections in the chain of dialectical-historical negations.

1. Filozofická osnova

Veľa rozporov a kolízií v súčasnom filozofickom myslení vyplýva nielen z disparátnych ideologických postojov k nástojčivým otázkam, ale aj z nejednej pojmovej vágnosti, z neurčitosti interpretácií kategórií a z nepresnej argumentácie. Týka sa to často aj niektorých základných a východiskových téz. Často sa zamieňajú napr. kategórie bytia a hmoty, filozofického a regionálne vedeckého pojmu hmoty, mnohé otázky gnozeológie a ontológie a i.

Zásadne treba rozlišovať základnú gnozeologickú tézu vzťahu bytia a vedo-

nia a ontologickú otázku spôsobov bytia. Taká principiálna otázka, ako je otázka *spôsobu* bytia, sa vo filozofickej spisbe veľmi často celkom obchádza. Treba teda striktné rozlišovať otázku existenciálnej *nezávislosti* bytia od vedomia a ontologickú otázku *spôsobu* bytia, ako aj charakteristiky bytia prostredníctvom kategórií.

Kognitívne postihujeme vždy len *spôsobu* bytia (*esse specificum*). Poznávacia činnosť sa rozvíja z praktických impulzov kognitívne sa zmocňovať konkrétnych vlastností bytia, t. j. jeho konkrétnych väzieb a rozporov. Poznateľné sú pohybové zákonitosti, vzájomné súvislosti a pôsobenia, rozpory a dynamika predmetov a udalostí. Poznať predmet značí kognitívne sa zmocniť interakcií jeho konštitutívnych vzťahov.

Nedávno vyšiel v Moskve obsažný zborník o problémoch filozofie a metodológie súčasných prírodných vied, v ktorom sa charakterizuje *vzájomné pôsobenie* ako „fundamentálna vlastnosť bytia“ a zhodne s Engelsom sa konštatuje, že niet nijakých vecí mimo tohto pôsobenia, mimo štrukturálnych väzieb vzájomných pôsobení.

Teda vzájomnými väzbami, pôsobeniami a rozpormi je vyjadrený *spôsob* existencie každého konkrétneho predmetu. A keď mám na zreteli aj veľmi podstatný, pohybový a dynamický aspekt predmetu, vtedy hovorím, že *spôsob* existencie predmetu vyjadrujú jeho dialektickoštrukturálne vzťahy a väzby. Toto konštatovanie je v úplnej zhode so zásadnou tézou F. Engelsa, podľa ktorej na ceste späť nemôžeme ísť ďalej než k vzájomnému pôsobeniu, lebo za ním už niet čo poznávať. Práve Engels vymedzil vzájomné pôsobenie ako konečnú príčinu všetkého jestvujúceho, za ktorou ničoho niet. Potom môžeme vyhlásiť, a je to zásadné vyhlásenie, že predmety a fakty sú *uzly* vzájomného a protirečivého pôsobenia kvalitatívne nekonečne rozmanitej skutočnosti.

Použil som práve termín dialektickoštrukturálne vzťahy. Používam ho už mnohé roky, a to z toho dôvodu, aby som sa aj terminologicky distancoval od všetkých variantov štrukturalistického ponímania, stavajúcich synchróniu proti diachrónii. Neraz som v uplynulých troch desaťročiach operoval Engelsovou tézou o pohybových formách hmoty proti štrukturoológii redukovanej na púhu synchróniu.

Z hľadiska filozofického pojmu hmoty označujeme všetku konkrétnu skutočnosť ako materiálne bytie. Teda materialita je konkrétnym bytím, pričom rozlišujeme jej univerzálne určenie v zmysle filozofického pojmu hmoty a jej špecifické určenie, napríklad masa, živá hmota, vedomie atď. Hmotné bytie má teda isté spôsoby prejavu. Hmotné bytie nie je však nikde, ani vo svojich relatívne najhlbších vrstvách, homogénne a statické. V práci sovietskych autorov *Dejiny marxistickej dialektiky* (Bratislava 1973) sa konštatuje, že „marxizmu je cudzia metafyzická predstava o skutočnosti ako o niečom, čo je v najhlbšom svojom základe jednoduché a nehybné“. Sám som proti rozličným metafyzickým predstavám skutočnosti pri nejednej — polemickej — príležitosti hájil tézu, že niet poslednej podstaty objektívnej reality.

Určitý konkrétny *spôsob* bytia je predmetom, či už rudimentárnym alebo s postupnými gradáciami diferencovania. Podľa Engelsových slov samo bytie je

predpokladom daného konkrétneho spôsobu bytia. Skutočne, bytie je predpokladom konkrétnych určení. Čo to znamená, že bytie je predpokladom? Znamená to po prvé, že je členom bivalentného vzťahu bytia a vedomia v zmysle základnej gnozeologickej tézy. Znamená to po druhé to, že bytie musí byť *nejakým* (nehovorím ešte, akým) spôsobom antichaotické, lebo je podmienkou vyvolania a rozvinutia praxe a poznania. Zásadne len preto je možné poznanie a spoločensko-ludská prax. Niekedy používam aj výraz potenciálna možnosť konkrétneho určenia bytia. Predpokladám teda, že bytie mimo môjho vedomia je dokonca *nejakým* (opäť ešte nehovorím, akým) spôsobom diferencovanejšie, než sú spôsoby bytia, ktoré kedykoľvek aktuálne apercipujeme. Je to principiálny predpoklad a súčasne aj postulát. Nediferencované, chaotické bytie by nemohlo totiž vstúpiť do kontaktu s aktívnym spoločenskooludským subjektom, bolo by kognitívne nepostihnuteľné a prakticky nezvládnuťelné.

Ak je to tak, potom môžem azda právom tvrdiť, že konkrétne určenie bytia si vyžaduje vyvolanie a rozvinutie dialektického kontaktu či dialektickej oscilácie bytia, ktoré sa takto stáva *určeným* alebo *spredmetňovaným*, a teoreticko-praktického spoločenskooludského subjektu. Z toho vyplýva, že aj sama, *empirická skutočnosť*, t. j. už *určené* bytie sa vždy ukazuje perspektívne oveľa diferencovanejším, než je oblasť *empirického poznania*. Práve tento fakt je predpokladom a podmienkou rozvoja a prehlbovania empirickej vedy. Pravda, nijako nie v zmysle nejakého triviálneho a opisného empirizmu. V tejto súvislosti používam aj termín hlbinná empiria, t. j. empiria preniknutá daným teoretickým aspektom a dialektickým prístupom. Možno si všimnúť, že sa tu už dotýkam dialektickej väzby dvoch gnozeologických pólov: empirického predmetu (teda nie holého bytia) a empirického poznatku.

Práve sme sa dotkli pojmu *spredmetnené bytie*. *Spredmetnením* rozumiem proces prechodu z bytia mimo nášho vedomia do foriem alebo spôsobov empiricko-praktických predmetov či objektov. Také základné kategórie, ako sú čas a priestor, týkajú sa empiricko-praktického sveta, teda *určeného* sveta, a nie už bytia ako *predpokladu* materiality. Tu sa treba odvolať na jeden pamätihodný výrok F. Engelsa: *Jednota* sveta nespočíva v jeho bytí, i keď je jeho bytie *predpokladom* jeho jednoty, lebo najprv musí niečo byť, aby mohlo byť *jedno*. Skutočná *jednota* sveta — hovorí Engels — je v jeho materiálnosti. V súlade s týmto Engelsovým výrokom konštatuje napr. S. L. Rubinštejn, že v stotožnení pojmov bytia a objektu, v uznávaní bytia len vo forme objektu spočíva hlavný nedostatok celého predmarxistického materializmu. Podľa neho sa bytie vzťahuje na subjekt len v úlohe objektu. — Teda podľa Engelsa materialita je zrejme už *určeným* bytím, je *spôsobom* bytia. V tomto zmysle objektívna, materiálna realita je už *spredmetneným* bytím. Vyjadrením spôsobu určitého konkrétneho bytia je *spredmetnenie*, t. j. osvojenie si externého podnetu bytostnou silou praktického subjektu. Inými slovami: v teoreticko-praktickej činnosti bytie anektujeme, čiže transformujeme na konkrétnu skutočnosť.

Klasici marxistickej filozofie vytýkali francúzskemu materializmu objektivizmus, chápanie skutočnosti bez účasti spoločenskooludského subjektu. Podľa

penikavého postrehu klasikov revolučná prax je koincidenciou premeny sveta a sebaapremeny. V ignorovaní tejto poučky spočívajú mnohé radikálne objektivistické náhľady o skutočnosti a svete, ktoré sú poplatné vulgárnemu a mechanistickému materializmu.

Činorodá aktivita ľudí je principiálne podmienená touto dialektikou premeny sveta a sebaapremeny. Poslaním každej pozitívnej aktivity ľudí je usilovanie o takú premenu sveta, ktorá vyvoláva nové a progresívne subjektívne sily ako zdroj ďalších a penikavejších revolučných zmien života a existenčných podmienok človeka.

Takéto neprestajné uvoľňovanie tvorivej ľudskej subjektivity umožňuje stupňovanie slobodnej aktivity človeka k neustále hlbším prejavom jeho činorodého života a k penikavejším formám jeho sebaurčovania.

Vo svojej monografickej práci o dialektike bytia a kultúry konštatujem, že v praktickej aktivite sa integrujú podnety, mení sa objektívny svet a súčasne sa stráca mnohé, čo sa už osvojilo. Je to večný dialektický proces osvojovania, t. j. spredmetňovania, a odcudzovania. Je to simultánna aktivita, ktorá v línii spoločenskokultúrneho progresu je vždy určovaná špecifickým charakterom príslušnej historickej etapy.

Zhodne s týmito konštatovaním sa tvrdí aj v uvedenej práci o dejinách marxistickej dialektiky, že „Marx vidí veľkú zásluhu filozofie Hegla a najmä *Fenomenologie ducha* práve v tom, že sa tu človek skúma ako výsledok dialektického vzniku a vývinu, ktorého základom je vzájomné pôsobenie subjektu a objektu, človeka a predmetného sveta. Marx charakterizuje tento proces ako vzájomný vzťah »sebaodcudzovania a zrušenia tohto sebaodcudzenia«, »spredmetňovania« a »odpredmetňovania. Inými slovami, človek vo vzájomnom pôsobení s prírodou vytvára predmety, a tým sa »spredmetňuje« jeho sily a schopnosti. Zároveň prebieha aj opačný proces »odpredmetňovania«, t. j. proces, v ktorom si človek prisvojuje a vstrebáva výsledky tejto činnosti a obohacuje svoje bytostné sily. Tento dialektický protirečivý proces vývinu, ktorý prebieha v rámci neprestajne vznikajúcich a prekonávajúcich sa protikladov, Marx charakterizuje ako seba vytváranie človeka vo výsledku »jeho vlastnej práce«... Protiklad medzi subjektom a objektom, človekom a prírodou sa rieši, ruší a prekonáva v činnosti, v práci človeka, aby potom vznikol a vzplanul na novom, hlbšom základe a znovu bol vyriešený, ale už na vyššej úrovni“ (1, s. 47) „V kategórii predmetnej činnosti vyjadril Marx skutočný dialektický vzťah subjektu a objektu, ktorý na jednej strane charakterizuje ich protikladnosť a na druhej strane ich jednotu, prechod jedného do druhého.“ (1, s. 61)

To znamená, že recipovanie predmetov konkrétneho sveta je vždy podmienené aj našimi praktickými skúsenosťami a našou erudiáciou. Nikdy si nemôžeme osvojiť bytie mimo nás v nejakej vypreparovanej a desubjektivizovanej podobe. Jeho integrovanie je vždy aj funkciou daného historického štádia vo vývine spoločenskoluďskej praxe a poznania. A. Gramsci zdôvodnil, že skutočnosť poznáme len vo vzťahu k človeku, a že „objektívne znamená vždy »ľudsky objektívne«“. V tomto zmysle napr. taký predmet ako dnes apercipovaný atóm sa špecificky

liši od konceptu atómu pred sto rokmi. Toto konštatovanie nie nijakým agnosticizmom ani subjektívnym idealizmom. Skutočne to, čo sa v danej historickej situácii prezentuje istým konkrétnym *spôsobom* bytia, determinovaným aj príslušnou úrovňou poznania a hĺbkou preniknutia do jeho podstatových vrstiev, v inej vývinovej etape sa javí ešte inakšie.

Marx sa vyslovil, že „ani *príroda*, vzatá abstraktne, fixovaná pre seba, odtrhnuto od človeka, nie je pre človeka *ničím*“. (2, s. 139) Tento Marxov výrok komentujú sovietski autori v *Dejinách marxistickej dialektiky* slovami, že „starý, nedialektický materializmus skúmal prírodu mimo aktívnej ľudskej činnosti“. (1, s. 60) Toto konštatovanie, ako vidíme, sa principiálne odlišuje od vulgárneho objektivizmu a mechanistického materializmu.

Až objav poslanca spoločenskej praxe ako konkrétne historického základu poznávacieho procesu implikoval odhalenie spoločenskohistorickej povahy subjektu a súčasne aj istej sociálnej podmienenosti objektu. Podľa Lenina zároveň platí, že každá idea práve preto, že je ideou, a pokiaľ je už niečo ľudsky subjektívne, spolu však práve preto, že je, a keďže je poznávacou ideou, vždy musí obsahovať niečo, čo vyviera zo samých predmetov.

Kedysi som pripomenul, že v časoch prosperity danej teoretickej štruktúry viac sa uplatňuje objektivizujúci smer (alebo objektový pól — dodávam teraz), kým obdobia krízových situácií vo vývine vedy vyznačujú sa obyčajne zdôrazňovaním úlohy noetického subjektu niekedy až v extrémnej podobe pozitívizmu alebo subjektívneho idealizmu.

Na valnom zhromaždení SAV som pred dvoma rokmi vzniesol apel na vedeckých pracovníkov, aby tvorivo pristupovali k teoretickému a metodologic-kému odkazu klasikov marxizmu-leninizmu. Je to z hľadiska adekvátneho riešenia ustavične nastoľovaných konkrétnych problémov a úloh nesmierne významné. Aj autori *Dejín marxistickej dialektiky* naliehajú, aby si revolučno-kritické myslenie vždy zachovávalo schopnosť rozvíjať, zlepšovať a obohacovať svoje kritéria a princípy, formuláciu svojho cieľa a svojich úloh. Konkretizácia cieľa si podľa nich vyžaduje živé argumenty z rozvíjajúcej sa skutočnosti, ktoré sa v nijakom prípade nemôžu nahradzovať doktrínovými argumentmi: kritickosť sa znova a znova stáva nevyhnutnou spolu s novými problémami, ktoré vznikajú v historickom pohybe.

2. Konkrétne dialektika

Marxistické chápanie dejinnej dialektiky si vyžaduje komplexný kognitívny prístup do zákonitostí peripetií histórie. Eliminuje to mnohé momenty prekvapenia a sklamaní, ktoré sa postupne vynárajú v jednotlivých fázach spoločenského vývinu. Hlboké a komplexné poznávanie dejín je súčasne sebapoznávaním ľudstva, lebo práve dejinná ľudská prax determinuje konkrétne utváranie toku histórie. Preto história je právom magistra vitae. Osvojovanie si skutočnej dialektiky dejín v jej konkrétnych podobách pomáha utvárať si dejinnú perspektívu.

Ak je spoločnosť diferencovaná, ak jej civilizačné a kultúrne dedičstvo je výraznejšie a zakotvenejšie, každá jeho obmena musí byť vždy zdôvodnenejšia a zákonitejšia. Sama sloboda človeka je v zákonitej a perspektívnej účasti na premene a pretváraní skutočnosti, v postihovaní kryštalizujúcich sa zákonitostí novej historickej epochy.

Slobodná aktivita vo svojich optimálnych dimenziách si vyžaduje bohatú erudíciu. Tvorivá a slobodná aktivita človeka vyviera z jeho osobnostnej podstaty a jej gradácia je podmienená čoraz hlbším poznávaním spoločenskej dynamiky v celej jej zložitosti a rozpornosti. Ľudstvo nekráča vpred bez konfliktov a dramatických zrážok. Jednako práve prostredníctvom týchto protirečení a ich riešení sa emancipuje a stupňuje sloboda človeka. Práve preto treba interpretovať pojem slobody dynamicky. Možno teda konštatovať, že sloboda je výrazne dynamický princíp a že historické postuláty a nároky libertinizmu sú vždy konkrétne podmienené dobou. Vo všeobecnosti povedané, jedine reálnou perspektívou ľudstva je večné usilovanie o vždy vyššie existenčné nároky.

Práve vstupujeme do obdobia hlbokého prelomu v dejinách ľudstva, z ktorého vyplynie „ríša slobody“, dejinná epocha vyznačujúca sa spoločenskokultúrnou skladbou, zbavenou protikladov príznačných pre triednu spoločnosť a oslobodenou od fatálnych desalienácií. Bolo by však ilúziou sa nazdávať, že nová, beztriedna civilizácia sa bude vyznačovať nejakou absolútnou slobodou. Opäť sa budú vynárať nové a nové spoločenskokultúrne rozpory, ktoré bude treba konkrétne riešiť, i keď na náročnejších úrovniach. Aj v „ríši slobody“ sa bude treba permanentne vykupovať z „dedičného hriechu“ vypätým úsilím a v „potu tvári“ riešiť ustavične sa vynárajúce rozporné situácie a problémy. Teda každý predpoklad „ríše slobody“, chápanej nejakou eschatologicky alebo chiliasticky, by nevyhnutne musel implikovať napokon stagnáciu a degeneráciu ľudstva, akúsi nirvánu. Jedine reálnou a perspektívnou alternatívou ľudstva je večný faustovský zápas o vždy vyššie a vyššie existenčné nároky; v tomto procese vzostupu ľudstva sa vzájomne prepleťajú pretváranie sveta a sebaapremena. Je to jediná alternatíva „vyvoleného“ druhu všetkého živého tvorstva a jej neodolateľné čaro a príťažlivosť vždy bude sprevádzané „večitou žízňou“.

Každý človek je determinovaný historicky, svojou spoločenskou príslušnosťou; existencialisti hovoria, že osud ho vrhá do istej konkrétnej situácie. Treba však zdôrazniť, že človek má aj svoju charakteristickú aktivitu, osobitne markantnú u skutočnej osobnosti. Táto jeho vlastnosť určuje jeho špecifický prístup k svetu, k jeho mnohým stránkam a podobám. A svet, najmä to, ako ho prijínam, ako s ním komunikujem, ako si ho osvojujem, podmieňuje súčasne moje ďalšie prístupy k nemu.

Dejinnotvorný spoločenskoľudský subjekt prezentuje sa predovšetkým schopnosťou integrovať doliehajúce existenčné podnety, vyznačuje sa potenciou špecificky ich asimilovať a transformovať ich tvorivým spoločenskokultúrnym činom. Každý skutočne tvorivý čin musí napokon obstáť v previerke času. Všetko, čo nevzišlo trpezlivým a hlbinne fundovaným tvorivým úsilím, čas zmetie ako plevy.

V schopnosti výrazne si osvojovať zovňajšie podnety a riešiť doliehajúce rozpory tvorivým činom je sila osobnosti. Goethe hovorí, že osobnosť „všetko do seba naberať, všetko si vie osvojiť bez toho, že by to bolo čo len v najmenšom na ujmu vlastnému základnému určeniu, tomu, čo nazývame charakterom, ba skôr ho to ešte práve povzniesie“. Iba s podmienkou, že ľudská aktivita je podnecovaná, no nikdy nie je mechanicky determinovaná, človek nadobúda vždy zreteľnejšie črty skutočnej osobnosti. Takto osobnosť prispieva napokon k zveladeniu ľudskej existencie. Tvorivú prácu často sprevádzajú omyly a chyby. Taká je už dialektika každej iniciatívy a každého novátorského úsilia. Treba ich však ustavične prekonávať a takto sa povznášať na stále vyššiu problémovú a kvalitatívnu úroveň.

Tvorivý čin však nie je vždy priamo inšpirovaný rozpormi konkrétnej situácie. Niekedy vyviera z kontradikcií tlejúcich v hlbokých vrstvách podvedomia. Človek ich likviduje niekedy spovedou alebo v psychoanalytickom rozhovore, no môže z nich vykúpiť — oveľa vzácnejšie — básnickou alebo teoretickou imagináciou. Výstižne hovorí T. Mann, že Goethe sa Wertherom oslobodil od smrtiacich nálad, tvorivou silou sa preniesol ponad ne. Tak isto dal stroskotať svojmu Tassoovi, aby sám seba zachránil a zbavil sa strachu.

Zásadne treba konštatovať, že každá produktívna osobnosť, ktorá rieši doliehajúce problémy, musí sa usilovať o nový výraz, o nové formy prejavu. Podľa Goetheho slov „existuje len večne nové, čo vzniká z rozšírených prvkov minulého, a pravá túžba musí byť ustavične produktívna, musí vytvárať niečo nového a lepšieho“. V knihe *Človek proti slepote* hovorí V. Mihálik, že nie je náhodné, ak práve najväčší socialistickí a pokrokoví umelci nášho storočia boli a sú aj najdôslednejšími hľadačmi nového výrazu, nových foriem.

Tvorivý človek sa ako osobnosť uplatňuje vždy v určitej viac-menej vymedzenej oblasti konkrétnej skutočnosti. Skutočne, v posledných desaťročiach sa vo vede a v kultúre prejavujú čoraz výraznejšie tendencie po špecializácii, často na ujmu širších syntetických prístupov a istého želateľného univerzalizmu. V dôsledku postupujúcej diferenciacie ľudskej kultúry dávno sú už za nami časy, keď si mimoriadne schopný človek mohol trúfať s úspechom riešiť takú širokú škálu problémov ako napr. Leibniz. Dnes azda už len vo filozofii sa niektorí ľudia pokúšajú zvládnuť oveľa viac problémov, než im stačí dych. Takéto iluzórne úsilia inšpirujú obyčajne naliehaniu doby. No bez rizika nie je ani príliš zúžená špecializácia; v súčasnosti sa s ňou často stretávame. Každá prílišná jednostrannosť a výlučnosť ohrozuje celistvosť osobnosti tak, ako aj konkrétny efekt. Nie je možné bez neželateľných následkov dokonale izolovať nijakú problémovú sféru a odtrhnúť ju od širších konkrétnych súvislostí. Preto dnes tak nástoječivo zdôrazňujeme, že popri nevyhnutnosti dieferenciácie a špecializácie kultúrnej, vedeckej a umeleckej aktivity treba *súčasne* dbať aj na zreteľ organických väzieb, integratívnych súvislostí a dialektických rozporov konkrétnej reality.

Práve sme sa odvolávali na Goetheho slová. Vieme, že prameňom jeho jedinečnej tvorivej aktivity bola polarita jeho osobnosti, nevyčerpatelné bohatstvo

protirečení, ktoré si osvojovala jeho myseľ. Na túto podstatnú črtu jeho básnickej invencie neraz poukazoval najmä T. Mann. Duch jeho dimenzií a jeho intenzity nikdy si nenárokoval dosiahnutie predpokladanej méty. Každý riešený problém vyvolával nové a nové problémy. Raz sa vyjadril, že keby vedel, ako sa veci majú, alebo — vo chvíli mentálneho vyčerpania — keď vie, ako sa veci majú, vtedy ho už nezaujímajú. „Pánboh by nás poriadne uviedol do rozpakov — povedal — keby nám prezradil všetky tajomstvá prírody.“ Práve neprestajne sa odhaľujúce nové a nové problémové situácie, predtucha, čaro objavovania, možnosť domýšľania, práve to vyvoláva tvorivý elán.

Positívna sociálna funkčnosť a progresívna perspektívnosť ľudského diela je iste podmienená okolnosťami jeho zrodu, povahou zvládnutia mnohých problémov jeho formovania, významnými momentmi života jeho tvorcu, jeho mnohorakých strastí, ktorými musel prejsť a ktoré musel prekonať. Hotové dielo je vždy výsledkom prostriedkov, ktoré si vyžadovalo. Pravda, spoločenský význam diela nie je len otázkou jeho vzniku a formovania, ale zároveň aj efektom jeho sociálnohistorického dopadu, jeho praktického dosahu. Nie v každej historickej situácii sa dielo osvojuje v intenciách svojho tvorcu. Skutočne nehynúce diela ľudského ingénia sa napokon predsa len pozitívne uplatnia v procese kultúrneho vzostupu človečenstva.

Neraz sme svedkami, ako aj skutočne hodnotné novátorské výtvary sa prahujú ako poplatné formalizmu. Ich hriechom je, že presiahli obzor niektorých ľudí. Treba si pripomenúť Marxove slová, že ignorancia spôsobila už mnohé tragédie. Toto konštatovanie platí najmä vtedy, keď sa o otázkach kultúry vyjadrujú ľudia s príliš úzkym obzorom, ktorí sú práve preto obyčajne až fanaticky sebaistí. Pred niekoľkými rokmi sa v našej tlači objavili slová istej „starej matere“ o knihe vtedy veľmi diskutovanej: „Chvalabohu, *nepoznám* toto dielo, ale keby sa mi dostalo do rúk, *spálila* by som ho“. Tieto slová sú zrejším výrazom absolútnej intolerancie a stredovekého fanatizmu.

Určitú znášanlivosť, istý stupeň kognitívnej skepsy, ako ju chápal Marx, humanitu, veľkomyselnosť a urbanitu nenadobúda človek bez mnohorakého utrpenia, ale aj radosti, nie bez mnohých sklamaní, ale aj nádejí. Hegel sa vyslovil, že ľudskosť je hodnota, ku ktorej sa musí človek pretrpieť prácou dejín.

Mal som šťastie poznať vzácných ľudí, ktorí sa v dejinných skúškach osvedčili, a ktorých veľkosť vyžaruje ďaleko do budúcnosti. Nielen dielom, ale aj charakterom, nielen erudiťou, ale aj srdcom. Im vďačím za obohatenie samého seba a svojho sveta. Vďačne si na nich spomínam.

Skutočná osobnosť je vždy v zásadnom súlade so svojím postojom, ku ktorému sa dopracovala. Pravda, v oblastiach, ktoré nie sú vlastnou doménou jej aktivity, jej prejavy nebývajú vždy dostatočne adekvátne a charakteristické. Ľahšie podliehajú vonkajším okolnostiam a naliehaniam. A ďalej: čím je osobnosť slabšia a menej výrazná, tým väčší je ohrozený jej vzostup rozpadom na disparátne životné úseky. Vtedy sa v jej aktivite niekedy príliš bezprostredne a mechanicky uplatňujú etapove záväzné spoločenské normy a vzory. O čo je ich postoj v danej chvíli *na pohľad* pevnejší, o to neistejší je v samej hĺbokej

podstate. Hegel by povedal, že k ich povahe možno preniknúť iba porozumením ich osobných dejín. V krajných životných situáciách je podrobená neúprosnej skúške rýdzosť charakteru a mravná veľkosť ľudí. Mnohí ľudia, konvenčne slušní a dobrí, nevydržali dejinné skúšky, nalomili sa a odpadli. Niektorí z nich sa stali pohotove prispôsobivými, iní skĺzli až do schizofrenických polôh. Nie každého však história podrobuje takýmto skúškam.

Jestvujú ľudia s veľkými túžbami po revolučných zmenách, ktorí — keď dozreje čas — prejavujú neobyčajný elán a odvahu, no zlyhávajú, keď nadíde potreba systematickej a trpezlivej práce v každodennom živote. Ako hovorí Alexej N. Tolstoj: „Vzopál sa ryšiak a letí! Ale teraz treba tvojho klusáka zapriaťnuť do pluhu. Je to ťažké, niet tu vzletu, iba všedné dni, práca a pot.“

Aj mladí ľudia sa často dostávajú do kolízií s doliehajúcou realitou a každodennou existenciou. Pri vstupe do života býva mládež väčšinou rozdyčtená, úprimná a priama, plná elánu a optimizmu. Každý mladý človek má isté potenciálne predpoklady pre rozvinutie svojej osobnosti, no nie mnohým sa podarí skutočne roznieť božskú iskrú svojej perspektívnej existencie.

Bol som súčasníkom mnohých prevratných udalostí. Boli to dejinné skúšky, ktoré mnohých z nás deformovali a neurotizovali. Tieto otrasy v nejednom ohľade veľmi prenikavo zasiahli do kontinuity nášho sociálneho, národného a kultúrneho bytia. Niet div, že dnešná mladá generácia sa veľmi hlboko odlišuje od rodičov a prarodičov. Boli to neraz veľmi ťažké zásahy a drahé zaplatené skúsenosti. V súčasnosti možno síce konštatovať vcelku oveľa vyšší štandard materiálneho bytia ako kedysi, no často sa stretávame aj s prípadmi bezohľadného usilovania jedine o hmotný blahobyť. Ľudia majú dnes celkove nepochybne širší praktický rozhľad a vecnú erudíciu než kedysi, ale nadobúdajú aj mnohé charakterové črty príznačné pre konzumnú spoločnosť a majú oveľa menej žičlivej družnosti než v nedávnej minulosti. Také sú sprievodné javy závrtných sociálnych metamorfóz dnešných čias.

Malý národ, ako je práve náš, musí svoj *raison d'être* ustavične podopierať zdôvodňovať intenzitou svojho duchovného života a musí rozvíjať svoje integratívne schopnosti v inšpirovaných kontaktoch so svetovou kultúrnou tvorbou. Väčšie národy totiž ľahšie sledujú svoj imanentný pohyb, malé národy sú však neprestajne ohrozované zošmyknutím sa na provinciálnu existenciu. Treba si pripomenúť, ako sa jednotlivé národné kultúry začali utvárať zároveň s kryštalizáciou jednotlivých národov. Avšak celý proces formovania národných pospolitostí a národných kultúr je len etapou v dejinách ľudstva. Dnes sme už svedkami postupného začleňovania národov do širších integratívnych súvislostí, sme účastníkmi procesu dovršovania formovania národných pospolitostí, avšak zároveň už aj procesu tvorby všeludskej kultúry, ktoré pri všetkej svojej rozmanitosti stáva sa čoraz jednotnejšou, predbežne, pravda, predovšetkým v niekoľkých oblastiach veľkých internacionálnych dimenzií. Každá nacionálna výlučnosť a introvertnosť znamená v ďalšej perspektíve umŕtvenie kultúrneho života a stagnovanie vzostupu vzdelanosti. Toto tvrdenie však nijako nesmie znamenať zľahčovanie dôležitosti kultúrneho prínosu jednotlivých národov pre celé ľudstvo. Stimulatívne anti-

нómie a vzájomné inšpirovania tradičných kultúrnych oblastí sú len na osoh vzostupu ľudského bytia.

Svoje úvahy môžeme azda zakončiť konštatovaním, že k zajtrajšku by sme nemali pristupovať mechanicky mierou včerajška, lebo napokon všetko sa premieňa a večná je len dialektika. Koľko v danom čase akoby skalopevných vecí a ideových istôt odvíjal čas a koľko odmietaných, no perspektívnych náhľadov čas potvrdil!

Jedine adekvátne pochopenie pokiaľ možno najhlbších zákonitostí a podstaty spoločenského progresu vyvoláva istý filozoficko-dejinný optimizmus. Najhlbším zmyslom progresu je — stručne povedané — dosahovanie vždy dokonalejšie negentropicky realizovaných statusov sociálnej štruktúry, nadobúdanie vždy dokonalejšie a efektívnejšie diferencovaných a organizovaných spoločenských štruktúr v reťazi dialektickodejinných negácií.

LITERATÚRA

1. Zborník: Dejiny marxistickej dialektiky. Bratislava 1973.
2. MARX, K.: Malé ekonomické spisy. Bratislava 1960.

ДИАЛЕКТИКА ЧЕЛОВЕЧЕСКОГО БЫТИЯ

Игорь Грушовски

Принципиально необходимо различать гносеологический вопрос о независимости бытия от сознания и онтологический вопрос о способе бытия. Когнитивно мы всегда постигаем лишь способы бытия (*esse specificum*). Познавательная деятельность развивается из практических импульсов к когнитивному овладению конкретными свойствами бытия, т. е. его конкретными связями и противоречиями.

Способ существования каждого конкретного предмета выражен посредством взаимосвязей, взаимодействий и противоречий. Когда я имею в виду весьма существенный двигательный и динамический аспект предмета, то говорю, что способ существования предмета выражают его диалектико-структурные отношения и связи. Предметы и факты суть узлы взаимного и противоречивого действия качественно бесконечно разнообразной действительности.

С точки зрения философского понятия материи мы всю конкретную действительность обозначаем как материальное бытие. Это бытие, следовательно, бытие с определенными способами проявления, нигде, даже в своих самых глубоких слоях, не является гомогенным и статичным.

Определенный конкретный способ бытия является уже предметом — либо рудиментарным, либо с постепенными градациями дифференцирования. Определечивание является процессом перехода из бытия вне нашего сознания в формы или способы эмпирико-практических предметов. В когнитивно-практической деятельности мы сущностной силой активного субъекта аннексируем бытие, т. е. трансформируем его в конкретную действительность.

Созидательная активность людей обуславливается диалектикой преобразования мира и самопреобразования. Назначением позитивной активности людей является стремление к преобразованию мира, которое вызывает новые субъективные силы в качестве источника дальнейших революционных изменений условий существования людей.

Рецепирование предметов конкретного мира всегда обусловлено также нашим практическим опытом и нашей эрудицией. Бытие вне нас никогда не может быть освоено в десубъективированном виде. То, что в данной ситуации представлено определенным конкретным способом, детерминированным также уровнем познания, в другой исторической ситуации представляется иначе.

Комплексное познание истории является одновременно самопознанием человечества, ибо именно историческая человеческая практика детерминирует конкретное созидание потока истории. Наиболее глубоким смыслом исторического развития является достижение все более совершенных негэнтропически реализованных статусов общественной структуры, приобретение все более эффективно дифференцированных и организованных общественных связей в цепи диалектико-исторических отрицаний.

DIALEKTIK DES MENSCHLICHEN SEINS

Igor Hrušovský

Grundsätzlich ist die gnoseologische Frage nach der Unabhängigkeit des Seins vom Bewusstsein von der ontologischen Frage nach der Wiese des Seins zu unterscheiden. Kognitiv erfassen wir immer nur die Weisen des Seins (*esse specificum*). Die Erkenntnis entfaltet sich infolge praktischer Impulse um sich kognitiv der konkreten Eigenschaften des Seins, d. h. seiner Konkreten Koppelungen und Widersprüche zu bemächtigen.

Durch wechselseitige Koppelungen, Einwirkungen und Widersprüche ist die Existenzweise eines jeden konkreten Gegenstandes ausgedrückt. Wenn ich den sehr wesentlichen bewegungsmässigen und dynamischen Aspekt des Gegenstandes in Betracht ziehe, sage ich, dass die Existenzweis des Gegenstandes durch seine dialektisch-strukturalen Beziehungen und Koppelungen ausgedrückt wird. Gegenstände und Tatsachen sind Knotenpunkte einer wechselseitigen Einwirkung der qualitativ unendlich mannigfaltigen Wirklichkeit.

Vom Gesichtspunkt des philosophischen Begriffs der Materie bezeichnen wir die gesamte konkrete Wirklichkeit als materielles Sein. Dieses Sein, also das Sein mit bestimmten Erscheinungsweisen, ist nirgends, nicht einmal in seinen tiefsten Schichten homogen und statisch.

Eine bestimmte konkrete Weise des Seins ist schon Gegenstand, ein rudimentärer oder einer mit bereits sukzessiven Differenzierungsstufen. Die Vergegenständlichung ist ein Prozess des Überganges vom Sein ausserhalb unseres Bewusstseins in Formen oder Weisen von empirisch-praktischen Gegenständen. In der kognitiv-praktischen Tätigkeit annectieren oder transformieren wird das Sein zur konkreten Wirklichkeit vermittle der Wesenskraft des tätigen Subjects.

Die tatkräftige Aktivität der Menschen ist bedingt durch die Dialektik der Veränderung der Welt und der Selbstveränderung. Die positive Aktivität der Menschen ist dazu bestimmt, sich um solch eine Veränderung der Welt zu bemühen, die neue subjective Kräfte als Quelle weiterer revolutionärer Veränderungen der Existenzbedingungen der Menschen hervorrufen.

Die Rezeption der Gegenstände der konkreten Welt ist immer auch durch unsere praktischen Erfahrungen und unsere Bildung bedingt. Das äussere Sein können wir uns nie in einer ontosubjektivisierten Gestalt aneignen. Das, was sich einer bestimmten konkreten, auch durch die Stufe der Erkenntnis determinierten Weise darbiete, erscheint in einer anderen historischen Situation anders.

Eine umfassende Geschichtserkenntnis ist zugleich auch Selbsterkenntnis der Menschheit, weil gerade die konkrete Gestaltung des historischen Verlaufs durch die geschichtliche menschliche Praxis bestimmt ist. Der tiefste Sinu der historischen Entwicklung besteht darin, immer vollkommene, negentropisch realisierte Zustände der gesellschaftlicher Struktur zu erreichen, immer effektiver differenzierte und organisierte Koppelungen in der Kette historisch-dialektischer Negationen zu gewinnen.